

TARJIMA – QIYOSIY ADABIYOTSHUNOSLIK OBYEKTI (boburshunos I.V. Stebleva tarjimalari asosida)

Xalliyeva Gulnoz Iskandarovna

*Filologiya fanlari doktori, professor
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O'zbekiston*

<https://orcid.org/0000-0001-5013-0792>

Qahharova Dilafro'z Abdug'afforovna

*O'qituvchi, mustaqil izlanuvchi
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Toshkent, O'zbekiston*

<https://orcid.org/0009-0002-7615-1051>

ANNOTATSIYA

Tarjima nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik, jumladan, qiyosiy adabiyotshunoslik obyektidir. Chunki asarning asliyatini va tarjimasi qiyoslash uchun asos vazifasini bajaradi. Tarjimoni qiyosiy adabiyotshunoslik nuqtai nazaridan o'rganayotgan tadqiqotchi, albatta, bu boradagi nazariy adabiyotlar bilan tanishishi, original asar va tarjimada aynan nimani qiyoslash kerakligini anglab yetishi kerak. Ushbu maqolada tarjimaning qiyosiy adabiyotshunoslikning obyekti ekanligi boburshunos olimi I.V. Steblevaning shoirning ayrim g'azallarini rus tiliga tarjimalari asosida talqin va tahlil qilingan. Bobur ijodi tadqiqi olimi ilmiy merosida alohida o'rin tutadi. Maqolada ba'zi o'rinlarda g'azallarning baytlari noto'g'ri tarjima qilingani va xato talqinni keltirib chiqargani ilmiy-nazariy jihatdan dalillangan. I.V. Stebleva kitobidagi g'azallar matni rus olimi, boburshunos olim A.N. Samoylovichning Rossiya Fanlar akademiyasiga qarashli arxivda saqlanayotgan tarjimalari bilan qiyoslangan va muayyan xulosalarga kelingan. Shuningdek, o'ziga xos tadqiq usuliga ega bo'lgan I.V. Stebleva Boburning adabiy merosini adabiyotshunos olim Yu. Lotmanning badiiy asar strukturasi, semantikasi bilan bog'liq nazariy qarashlariga tayangan holda maxsus o'rgangani va turkologiya fanini yangi tadqiqotlar bilan boyitgani e'tirof etilgan.

KALIT SO'ZLAR

tarjima, talqin, tahlil qiyosiy adabiyotshunoslik, M. Topper, I.V. Stebleva, A.N. Samoylovich, Yu. Lotman, g'azal, semantika, muallif shaxsi, lirik qahramon, an'anaviylik, men-olam oppozitsiyasi, poeziya.

ПЕРЕВОД – ОБЪЕКТ СРАВНИТЕЛЬНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ (по переводам бабуролога И.В. Стеблева)

Халлиева Гулноз Искандаровна

*Доктор филологических наук, профессор
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан*

<https://orcid.org/0000-0001-5013-0792>

Каххарова Дилафруз Абдугафоровна

*Преподаватель, независимый исследователь
Узбекский государственный университет мировых языков
Ташкент, Узбекистан*

<https://orcid.org/0009-0002-7615-1051>

АННОТАЦИЯ

Перевод является объектом не только языкознания, но и литературоведения, в том числе сравнительного. Так как оригинал и перевод произведения является объектом для сравнения. Исследователь, изучающий перевод с точки зрения сравнительного литературоведения, должен быть знаком с теоретической литературой по этой тематике, понимать, что именно необходимо сравнивать между оригинальным произведением и переводом. В данной статье перевод интерпретируется и анализируется на основе переводов некоторых газелей поэта на русский язык, выполненных бабуроведом И.В. Стеблевой. Исследование творчества Бабура занимает особое место в научном наследии учёного. В статье научно-теоретически доказано, что некоторые газели были неправильно переведены и истолкованы. На основе сравнения переводов газелей поэта российскими учёными И.В. Стеблевой и А.Н. Самойловичем, хранящимися в архиве востоковедов Российской академии наук были сделаны определённые выводы. И.В. Стеблева, обладая уникальным методом исследования, специально изучила литературное наследие Бабура, опираясь на теоретические взгляды литературоведа Ю. Лотмана по структуре и семантике художественного произведения, и обогатила науку новыми тюркологическими исследованиями.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

перевод, интерпретация, анализ, сравнительное литературоведение, М. Топпер, И.В. Стеблева, А.Н. Самойлович, Ю. Лотман, газель, семантика, личность автора, лирический герой, традиционализм, оппозиция, поэзия.

TRANSLATION IS AN OBJECT OF COMPARATIVE LITERATURE (based on the translations of the Baburologist I.V. Stebleva)

Khalliyeva Gulnoz Iskandarovna

*Doctor of philological sciences, professor
Uzbekistan State University of World Languages
Tashkent, Uzbekistan*

<https://orcid.org/0000-0001-5013-0792>

Kahharova Dilafruz Abdugaforovna

*Teacher, independent researcher
Uzbekistan State University of World Languages
Tashkent, Uzbekistan*

<https://orcid.org/0009-0002-7615-1051>

ABSTRACT

Translation is an object of national linguistics, as well as literary studies, literary studies - comparative literary studies. Because it uses a framework to compare the work and the translation. A researcher who studies translation from the point of view of comparative literature should be familiar with these theoretical literatures, clearly understand what to compare and develop in the original work and the translation. In the third article, the object of comparative literary studies is the translation of some of the poet's ghazals into Russian by Baburologist I.V. was interpreted and analyzed based on the translations made by Stebleva. The study of Babur's work occupies a special place in the scientist's scientific heritage. In the article, it is proved that the verses of the ghazal have been wrongly translated in some places, which has caused them to be misinterpreted. Instead, the text of the ghazals in I.V. Stebleva's book was compared and identified with the translations of the Russian scientist, Baburologist A.N. Samoylovich, kept in the archives of the Russian Academy of Sciences. , I.V. Stebleva, who has a unique research method, specially studied the literary heritage of Bobur, literary scholar Yu. Lotman spoke about the structure and semantics of the work of art, and its enrichment by the science of Turkology was recognized anew.

KEY WORDS

translation, interpretation, analysis, comparative literary studies, M. Topper, I. V. Stebleva, A. N. Samoylovich, Yu. Lotman, ghazal, semantics, author's personality, lyrical hero, traditionalism, self-world opposition, poetry.

KIRISH

Ma'lumki, har qanday tarjima mohiyatan kommunikatsiya (o'zaro muloqot) va retsepsiya(tarjimaning qabul qilinishi) kabi jarayonlardan iborat. Xuddi shu jarayonlar qiyosiy adabiyotshunoslik uchun ham xos bo'lib, ikkita har xil millatga mansub adabiy asarni taqqoslash jarayonida, albatta, tahlil qilinadi. Masalan, Nosir Zohid va amerikalik yozuvchi Viktoriya Shvabning bir xil nomdagi «Qasos» romanlarini o'zbek va xorij kitobxoni turlicha qabul qiladi. Bu – retsepsiya jarayoni. Har ikkala romanni taqqoslashga kirishish – ikki millat, ikki madaniyat, ikki yozuvchi o'rtasidagi kommunikatsiya. Demak, birgina kommunikatsiya va retsepsiya tushunchalarining mavjudli tarjimini qiyosiy adabiyotshunoslik obyekti sifatida o'rganishga to'la asos beradi. Tarjimaning qiyosiy adabiyotshunoslikning obyekti ekanini ilmiy-nazariy jihatdan isbotlab bergan adabiyotshunos olim M.Topperring fikricha, qiyosiy adabiyotshunoslik metodologiyasi jahon adabiyotidagi turli milliy adabiyot namunalari qiyoslash imkonini beradi, bu esa tarjimashunoslikka bo'lgan e'tiborni oshiradi (Toper M., 2000, 19).

Badiiy asar tarjimasini bilan shug'ullanmoqchi bo'lgan tadqiqotchi asosan quyidagi jihatlarni qiyosan o'rganishi mumkin:

1. Original asar va tarjimaning muvofiqligi.
2. Yozuvchi va tarjimonning ijodiy individualligi.
3. Adabiy aloqa va tarjima.
4. Asar va uning retsepsiyasi (qanday edi, qanday qabul qilindi?).
5. Tarjima va adabiy ta'sir masalasi.
6. Janrlararo tarjima: lirik, epik, dramatik tur janrlari tarjimalarida o'xshashlik va farqlar.

7. Tarjima va madaniyatlararo kommunikatsiya.
8. Badiiy tarjimada lisoniy olamning qayta yaralishi muammosi.
9. Yozuvchi va tarjimon mahorati va h.k. masalalar.

Yuqorida tilga olingan jihatlarining barchasida qiyosiy metoddan va metodologiyaning analiz, sintez, induksiya, deduksiya, modellashirish va boshqa nazariy metodlaridan foydalaniladi.

Tarjima qiyosiy adabiyotshunoslik obyekti sifatida o'rganilganda, ushbu tadqiqot xuddi boshqa komparativistik tadqiqotlarda bo'lgani kabi tarixiy, gnoseologik, mantiqiy, metodologik, ma'naviy-g'oyaviy mezonlar orqali baholanadi.

Umuman, «asliyat ruhini imkon qadar to'g'ri va to'la aks ettiradigan tarjima matnini yaratish uchun tarjimon ham talantli badiiy so'z ustasi, ham iste'dodli tarjimashunos olim bo'lishi kerak» (Musayev Q., 2005, 334). Rus sharqshunos olimasi I.V. Stebleva (1931-2016) ana shunday iqtidorli olima va tarjimonlardan sanaladi.

ASOSIY QISM

I.V. Steblevaning dastlabki tadqiqotlari qadimgi turkiy adabiyotning spetsifik xususiyatlarini o'rganishga qaratilgan. Olimaning bu boradagi izlanishlari turkiy poeziyaning tarixi, o'ziga xos tomonlari, janrlari, vazni, obrazlar tizimi, poetikasi, kompozitsiyasi va mumtoz adabiyotga ta'siri masalalariga bag'ishlangan. Mazkur tadqiqotlarning ayrimlarida qadimgi turkiy adabiyot bilan birga keyingi davrlar adabiyotiga xos xususiyatlar ham bayon qilinadi. Jumladan, olimaning qiyosiy-tarixiy xarakterdagi ilmiy risolasida mumtoz adabiyot musulmon madaniyati ta'sirida yuzaga kelgan murakkab estetik badiiy hodisa sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, qadimgi turkiy adabiyot an'alarining dastlabki mumtoz adabiyot namunalarda, xususan, «Qutadg'u bilig» asarida aks etish darajasi o'rganib chiqiladi.

XX asrning 70-yillardan boshlab olima mumtoz adabiyot masalalari bilan ham jiddiy qiziqqa boshlaydi. Uning birin-ketin turkiy aruz, poetika, tuyuq janri, mumtoz adabiyotda obrazlar tizimi, ritm va ma'no tadqiqiga bag'ishlangan ilmiy maqolalari yuzaga keladi.

Bobur ijodi tadqiqi olima ilmiy merosida alohida o'rin tutadi. O'ziga xos tadqiq usuliga ega bo'lgan I.V. Stebleva shoirning adabiy badiiy merosini maxsus o'rganadi va turkologiya fanini yangi tadqiqotlar bilan boyitadi. Bular orasida **Bobur g'azallari semantikasiga** bag'ishlangan tadqiqot hajmi, mazmuni va tugalligi bilan ajralib turadi.

Mazkur ilmiy asar to'rt bob va shoir g'azallarining ilmiy-tanqidiy matni keltirilgan ilovadan iborat. Arab grafikasida keltirilgan bu matnga Bobur devonining Parij, Istanbul va Hindiston (Rampur) nusxasi asos qilib olingan. G'azallar jami 119 ta bo'lib, tadqiqotning ilmiy xolisligini ta'minlash maqsadida ularning ham ruscha tarjimasi, ham asliyati taqdim etilgan.

I.V. Stebleva tahlilidagi har bob maxsus bir masalaga bag'ishlangan. Bobur g'azallarining struktural-ma'noviy paradigmasi birinchi bobda, kompozitsiyasi va semantik birligi ikkinchi bobda, obrazlar sistemasi uchinchi bobda, g'azaldagi an'anaviy mavzu va muallif shaxsiyati to'rtinchi bobda tahlil qilingan.

“An'anaviy mavzu va Bobur g'azallarida muallif shaxsi” deb nomlangan qismda I.V. Stebleva, avvalo, masalaning o'rganilishiga to'xtaladi. Olima o'zigacha bo'lgan adabiyotshunoslardan B.Ya. Shidfar, A.B. Kudelin, S.N. Ivanovlarning g'azalda muallif shaxsiy kechinmalari aks etmaydi, sharhni shoir biografiyasi bilan bog'lash shart emas, bu g'azalga xos an'ana, shartli poetik usul degan qarashlarini Bobur lirikasiga tayanib, qisman rad qiladi. Qisman deganimizning boisi Boburning hamma g'azallari ham avtobiografik xususiyatga ega emasligi va bu qarashni hamma shoirlarga ham qo'llab bo'lavermasligi bilan belgilanadi. I.V. Stebleva muallif shaxsi g'azal mazmunida aks etmaydi, degan fikrni «absolyut» deb qaramaslikni, bu masalaga chuqurroq yondashishni taklif qiladi va Bobur lirikasi mazkur muammoni yechishda juda muhim obyekt ekanini ta'kidlaydi.

Olima, dastavval, Bobur g'azallari alifbo tartibida emas, xronologik tartibda joylashgani, bu haqda A.N. Samoylovich Bobur devoni nashrining so'zboshisida aytib o'tgani, «Devon» va «Boburnoma» orqali ham bunga ishonch hosil qilish mumkinligini yozadi. Keyin Boburning shoir bo'lib yetilishidagi ijtimoiy muhit va «Topmadim» radifli birinchi g'azali borasida to'xtaladi. Boburning shoir sifatida kamol topishida temuriylar davri umumiy madaniyat darajasining, shu jumladan, adabiy muhitning ta'siri katta bo'lganini qayd qiladi.

I.V. Stebleva «Boburnoma»ga tayanib, birinchi g'azaligacha Boburning ruboiy, baytlar ham yozib turgani haqida ma'lumot beradi. Keyin bu g'azalda an'anaviy yor tasviridan ko'ra ko'proq lirik qahramon iztiroblari o'rin olgani, bu ruhiy holatlar Bobur hayoti bilan bog'liq ekanini aniq misollar asosida izohlab beradi.

Endigina 19 yoshni qarshilagan Bobur boshiga shuncha tashvish tushadi, u **«ko'nglidan o'zga mahram, jonidan o'zga yoru vafodor»** topmaydi. I.V. Stebleva g'azalni «Boburnoma»da aks etgan voqealar asosida tahlil qila turib, bu ilk g'azal real kechinmalarning poetik tasviri degan xulosaga keladi.

I.V. Stebleva tahlilidagi yana bir g'azal **«Yangi oy yor yuzi birla ko'rub el shod bayramlar»** deb boshlanadi. Olima g'azalning yozilish tarixi «Boburnoma»da berilgani, unda ham shoirning shaxsiy kechinmalari ifodalangani haqida yozadi. Davr, vaqt g'animat, hayot to'la tashvish, yor bilan uchrashuv bayram, balki yuz Navro'zdan ham yaxshiroq. **«Bu g'azalda, – deb yozadi olima, har ikkala semantik markaz «Topmadim» radifli g'azaldagiga nisbatan proporsional xususiyatga ega: yuqorida tahlil qilingan g'azalda ko'proq lirik qahramon iztirobi aks etgan bo'lsa, bunda har ikkala tomon teng darajada ifodalangan.**

G'azalda yor tashbehiga xizmat qiluvchi an'anaviy qosh–hilol, oraz–quyosh, zulf–sunbul obrazlari tavsifiga keng o'rin berilgan.

Shundan keyin **«Mening ko'nglumki gulning g'unchasidek tah–batah qondur»** deb boshlanuvchi g'azalning matlasi, yaralish epizodi ham «Boburnoma»da mavjudligi, real asosga ega ekani qayd qilingan. Darhaqiqat, asarda Boburning guvohlik berishicha, g'azalning yozilishiga uning Kobuldagi «Gulbahor» domanasidagi gulzorga sayri sababchi bo'lgan. I.V. Stebleva avval g'azal tarjimasini beradi, so'ngra tahlil qiladi:

Lirik qahramonning ko'ngil g'unchasi yuz ming bahor bo'lsa ham ochilmog'i dushvor,

yorsiz bog‘ gashti tatimaydi, bunday holda sarv ko‘zga o‘q, g‘uncha ko‘ngilga paykon bo‘ladi. I.V. Stebleva bu barcha kechinmalar **bahor va bog‘ sayli** tematikasi atrofida uyushganligini ta’kidlaydi.

Sayrda Bobur lolalarning chiroyiga hayratlangan, ammo yor yuzini (3–bayt) vazn talabi bilan an’anaviy atirgulga qiyos qilgan. Xullas, Boburga bu g‘azalni yaratishiga ilhom bergan **real motiv** 1507-yildagi lolazorga sayr bo‘lgan.

I.V. Stebleva tahlilidagi to‘rtinchi g‘azal Bobur umrining Hindiston davri bilan bog‘liq. **«Qilibdur»** radifli bu g‘azal Bobur devonining Hindiston nusxasida mavjud bo‘lib, qo‘lyozmani birinchi bo‘lib, ingliz olimi D.Ross o‘rgangan. U Rampur (Hindiston) nusxasi asosida Bobur devonini qo‘lyozma faksimili bilan birga Kalkuttada nashr qildiradi. O‘zbek adabiyotshunosligida bu manba S. Azimjonova tomonidan o‘rganilgan.

Olima odatdagidek, avval g‘azalni tarjima qiladi, keyin baytma-bayt izohlaydi. Tarjimada 3-bayt **noto‘g‘ri** talqin qilingan.

Taqdirdur ul yonu bir yon solg‘uchi, yo‘qsa

Kimga havasi Sanbalu Tatyir qilibdur

I.V. Stebleva tarjimasi:

Это судьба направляет то в ту сторону то в эту сторону

Она на когонибудь насылает страсть к гуациниту

(м.е.локонам)

A.N. Samoylovich **arxivini** kuzatganimizda uning tarjimasida ham Sanbal so‘zi sunbul tarzida o‘qilgani ma’lum bo‘ldi:

Предопределение бросает в разные стороны Иначе

Кому сделал страсть к гуациниту и полетам

Bobur baytidagi mazkur misra o‘zbek adabiyotshunosligida ham har xil tabdil va talqin qilingan. Nashrlar taqqoslanganda quyidagi manzaraga duch kelish mumkin:

Kimga havasi Sunbulu Tatyir qilibtur

Kimga havasi sunbulu taqdir qilibtur

Kimga havasi Sanbalu Tatyir qilibtur

Sanbal so‘zining sunbul tarzida xato o‘qilishi va tarjima qilinishi, noto‘g‘ri talqinni keltirib chiqargan, natijada g‘azal bayti boshqacha ma’no kasb etgan. I.V. Stebleva bu bayt mazmunini **«taqdir insonni yo uyon yo buyonga itqitadi, qaysidir bir yor zulfiga ishtiyoqmand qiladi»** deb izohlaydi. Aslida esa **insonni har tomonga uloqtiruvchi taqdirdir, yo‘qsa kim o‘z yerini qo‘yib, Sanbalu Tatyirni (joy nomi) havas qilishi mumkin?** Nazarimizda, mazkur g‘azalning avtobiografik xususiyatini ham xuddi mana shu bayt belgilab bergan. Boshqa baytlarda I.V. Stebleva tahlil qilganidek, an’anaviy hijron, ayriliq motivi yetakchilik qilgan.

Quyidagi g‘azal baytini o‘zbek adabiyotshunosligidagi tarjimalar bilan taqqoslanganda ham farqliklar uchradi.

I.V. Stebleva nashrida:

Ne yerda bo‘lsang, ey gul, andadur chun joni Boburning

G‘aribingga tarahhum aylagilkim anda jonidur

Arxivdagi A.N. Samoylovich tarjimasida:

Ведь где бы там не была Роза, там и душа Бабура

Так окажи скитальцу милость, в которой его жизнь.

Bobur devonining fanga ma'lum 5 ta nusxasi asosida tayyorlangan barchanashrlarda bu misra ANDA JONIM deb berilgan. Ammo 2008-yildagi nashrda asossiz ravishda ANDIJONIY ga aylangan:

Ne yerda bo'lsang, ey gul, andadur chun joni Boburning

G'aribingga tarahhum aylagilkim Andijoniydur

Xullas, I.V. Stebleva Bobur g'azallarida muallif shaxsi aks etganini «Boburnoma» asari vositasida biografik metod orqali o'rganib chiqadi va Bobur lirikasi xususidagi barcha xulosalarni hamma shoirlarga ham tatbiq qilish mumkin emasligini, bu borada har bir shoir ijodiga alohida-alohida yondashish kerakligini ta'kidlaydi.

Yuqoridagilardan tashqari I.V. Stebleva Bobur g'azallaridagi novatorlik, an'anaviy normadan chekinish holatlarini ham tahlil qiladi. Shuni qayd qilish kerakki, bu muammo bilan olima kitob yozilishidan (1983) ancha oldin (1978) qiziq boshlagan. Bunda I.V. Stebleva an'anaviy g'azallardagi **men–ma'shuqa** oppozitsiyasidan ko'ra Bobur g'azallarida **men–olam** oppozitsiyasining ko'proq uchrashini ta'kidlab, buning sababi, hayotiy asoslarini tushuntirishga harakat qilgan.

Bobur lirikasida an'anaviy g'azal uchun xos bo'lgan yor tasviri va lirik qahramon kechinmalari bilan bog'liq ikkita semantik markazning o'ziga xos xususiyatlari «**shafqatsiz taqdirdan nolish motivi**» bilan birgalikda tahlil qilingan. Jumladan, shoirning «**Qoldimu**» radifli g'azalini tahlil qilar ekan, olima dastavval «Boburnoma»dan bu g'azalning yozilishiga sabab bo'lgan hayotiy asosni keltiradi. 1506-yil oxirida Boburning Hirotdan Kobulga yo'l olgani, yo'ldagi qiyinchiliklar – haddan ortiq sovuq, tizza bo'yi qor, izg'irin, «o'lum vahmi», Bobur tili bilan aytganda, «**ul necha kun bisyor tashvish va mashaqqatlar tortilgani, andoqkim, muddatul umr muncha mashaqqat kamroq bo'lgani**» g'azalning ilk baytiga asos bo'ladi.

Charxning men ko'rmagan jabru jafosi qoldimu?

Xasta ko'nglum chekmagan dardu balosi qoldimu?

I.V. Stebleva g'azalning davomi Bobur devonining Parij nusxasida mavjudligi, uni o'qib va uqib Bobur hayotining nechog'li murakkabliklarga to'la bo'lganini tushunish mumkinligi haqida yozadi. Matlada aks etgan nolish motivi keyingi barcha baytlarning ikkinchi misralarida davom etadi.

Aslida, **taqdirdan, davrdan, falakdan nolish motivi** an'anaviy g'azallarda ham uchraydi, ammo ular oshiq-ma'shuq munosabatlari **prizmasi** orqali namoyon bo'ladi. Boburning bu g'azalida esa **men–olam** tazodi musta-qillik kasb etib, asosiy o'ringa chiqadi va bu holat I.V. Stebleva tomonidan g'azal umumiy tematikasidan chekinish, shoirning o'ziga xosligi, novatorligi deb baholanadi. Bu haqda A. Abdug'afurov ham shoir devoni so'zboshisida «Bobur lirikasida taqdir zarbalaridan shikoyat, falak jabru jafosi, davron g'amu g'ussasidan nola, zamon va ahli zamonadan fig'on ustunlik qiladi», – deb yozgan edi.

Olima «**men–olam**» konstruksiyasi bilan bog'liq yana bir necha g'azallarni tahlil qiladi. Masalan, «**Yaxshilig'**» radifli g'azalda bu dunyoning bevafoqligini Bobur o'ziga xos murojaatlar – uch marta ko'ngulga (*kim ko'rubdur, ey ko'ngul.., ey ko'ngul chun yaxshidin ko'rdung yamonliq asru ko'p va h.k*), bir marta do'stiga (*ey rafiq*) va bir marta umumga (*bori elg'a yaxshilig' qilg'ilki munda yaxshi yo'q*) qarata bayon etadi; bu bilan dialogik aspektni

kuchaytirib emotsional ta'sirni oshiradi. «**Ko'ring**» radifli g'azalda esa lirik qahramonning kechinmalari *ko'ring, qarang, e'tibor qiling, ko'zlang* kabi murojaatlarda, atrofdagi boshqa odamlar bilan birgalikda baham ko'rilishi, bu esa ta'sirchanlikni yana ham oshirishga xizmat qiladigan **emfatik intonatsiya** usuli ekanligi xususida fikrlaydi. Shu bilan birga shoirning o'ziga xos usuli **turkiy poeziyaning umumestetik mezoniga zarar yetkazmagani**, aksincha, boyitgani haqida yozadi.

I.V. Stebleva Bobur g'azallarining avtobiografik xususiyatini ochishga xizmat qiluvchi **geografik nomlar** borasida ham to'xtalib o'tadi. Olimaning qayd qilishicha, Bobur ijodida geografik nomlarning keltirilishi shartli – poetik usul bo'lmay, real voqealarga asoslangan. Buni olima shoirning «**Qoshi-yu qaddi-yu og'zin ul moh**» deb boshlanuvchi g'azali tahlili misolida ochib beradi. Joy nomi g'azalning 6-baytida keltirilgan:

Kobul sori gar azimat etsang

Qurbon qilay o'zni sanga, ey shoh!

«Boburnoma»da keltirilishicha, 1506-yilda Bobur Kobuldan Hirotga kelganida amakisining qizi Ma'suma Sulton begimga mehri tushadi va o'z nikohiga olishga qaror qiladi. Bir yil o'tgach, 1507-yilda, Qandahorni egallab zafar bilan qaytgach, Bobur uni nikohlab oladi. Bu haqda shoir: «**Sulton Ahmad Mirzoning qizi Ma'suma Sultonbegimkim, Xurosondin tilab keltirub edim, ushbu kelganimda aqd qildim**», – deb yozadi. I.V. Stebleva «Boburnoma»dan Ma'suma Sulton begim bilan bog'liq yana bir qancha epizodlarni keltiradi va yuqoridagi g'azal aynan unga bag'ishlangani, Bobur uning Kobulga kelishini besabrlik bilan kutgani haqida fikr bildiradi.

I.V. Stebleva Boburning «*Oyog'in o'psam yetishgay arsh toqig'a boshim*» deb boshlanuvchi yana bir g'azalini tahlil qila turib, bu g'azalni ham Ma'suma Sulton begim nomi bilan bog'liqligini taxmin qiladi. Ammo olima ayrim misralar **tarjimasida yana xatolikka** yo'l qo'yadi. Bu haqiqat g'azalni asli tarjimasida bilan qiyoslanganida ravshanlashadi:

O'tti el bo'lmoqdin ul yosh, men qarig'um ishqida,

O'lganim yaxshi bu nav'ar o'tsa ellikdan yoshim.

Yor iti, qichqirma gar Bobur desa holin sanga,

Naylayin bu g'urbat ichra sendin o'zga yo'q kishim

I.V. Stebleva tarjimasida:

Прошел год как эта юная была , я буду стареть в любви к ней

Лучше умереть,чем таким образом прожить до возраста более пятидесяти лет

*Хотя Бабура сказал тебе о своем состоянии возлюбленная произнесла:
Не зови меня*

Что мне делать на этой чужбине у меня нет человека, кроме тебя

A.N. Samoylovich tarjimasida esa bunday:

Тот юнец вышел из послушания. Я состарюсь в любви к нему.

Если так мой возраст перейдет за пятьдесят, лучше бы мне умереть!

Не вой собака друга, если я поведаю тебе положения Бабура

Что поделаю! В этом одиночестве нет у меня никого кроме тебя

Ahamiyat beradigan bo'lsak, I.V. Stebleva **el so'zini yil, iti so'zini aytdi** shaklida

o'qigan. Bobur devonining Parij nusxasi asosida tayyorlangan «Mahrami asror topmadim» to'plamida ham **yor iti** – *yor aytdi* tarzida noto'g'ri berilgan.

Demak, A.N. Samoylovich asliyatni to'g'ri o'qigan, uning tarjimasini ham asliyatga muvofiq. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, tarjimalarning bu kabi qiyosiy tahlili bir tomondan adabiy aloqalarning uzviy qismi bo'lsa, ikkinchi tomondan komparativistikaning predmeti sanaladi.

Bundan tashqari har qanday tarjima bu interpretatsiyadir. Demak, **to'g'ri tarjima, to'g'ri talqin garovidir.**

I.V. Stebleva «Boburnoma»dagi fakt asosida (*Bobur Ma'suma Sulton begimni ko'rgach, unga bir yildan keyin uylangan*) ushbu baytlarda lirik qahramonning bir yildan beri yorini kutayotgani, yor esa kelmayotgani haqidagi **g'alat mulohazani** bildiradi va g'azal real faktga asoslanib yozilganini e'tirof qiladi. Aslida esa mazkur baytlarda *yorning «el» bo'lmoqdin, ya'ni, quloq solmoqdin o'tgani, bundan oshiqning xavotirga tushayotgani, yor itiga o'z dardini bayon qilayotgani* haqida fikr yuritilgan.

G'azalnavislik an'anasiga ko'ra yor iti obrazi oshiqning eng yaqin hamdardi, g'amgusori, ba'zida vositachisi vazifasini bajargan.

I.V. Stebleva tahlil qilgan oxirgi g'azal «**Xush ulkim yordin qat' aylabon tarki diyor etsa**» deb boshlanadi. G'azal tarjimasidan so'ng olimaga unga xos xususiyatlar haqida yozib, she'rni boshdan oxir qiyinchiliklarga to'la Bobur hayotining mo'jaz ifodasi deb ataydi. Boshqa g'azallarda ma'lum baytlardagina aks etgan **darbadarlik, ovoralik, ixtiyorsizlik motivi** bu g'azalda bosh mavzu darajasiga ko'tarilgan, «diyoru yordin javr» mustaqil ma'no kasb etgan degan xulosaga keladi.

I.V. Stebleva Bobur lirikasidagi hayotiylik muammosini ochib berishda «Boburnoma»ning alohida ahamiyat kasb etishiga e'tibor bergan. Zotan, «Boburnoma»dagi real voqealik shoir lirikasi bilan uzviy emotsional rishtani hosil qilib, Bobur lirikasining o'ziga xosligi va betakrorligini ta'minlaydi.

XULOSA

I.V. Stebleva Boburning 10 ta g'azalini to'liq, 6 ta g'azalini qisman tarjima va tahlil qilib, o'z fikrlarini «Boburnoma»dagi faktlar asosida mustahkamlaydi; o'zigacha yozilgan ishlardagi muallif shaxsi g'azalda aks etmaydi, g'azal an'anaviy janr degan xulosasini Bobur lirikasi tahlili misolida qisman rad qiladi. Olimaga Bobur g'azallaridagi shartli poetik usuldan, an'anaviylik normasidan chekinish holatlarini shoirning novatorligi deb hisoblaydi va uning ba'zi g'azallarida MEN–MA'SHUQA oppozitsiyasi, MEN–OLAM oppozitsiyasi bilan o'rin almashganini aniq misollarda izohlab beradi. Shu bilan birga shoirning novatorligi mumtoz turkiy poeziyaning estetik normasiga putur yetkazmaganligini, aksincha, murakkab estetik adabiy kompleksni tashkil qilganini alohida qayd etadi..

I.V. Stebleva Bobur g'azallarining tahlilida sistem-funksional, semantik-sintaktik, qiyosiy-chog'ishtirma, biografik va germeenvtik metodlardan unumli foydalangan. Tadqiqotni yozish davomida Yu. Lotmanning badiiy asar strukturasi, semantikasi bilan bog'liq nazariy qarashlariga tayangan. Olimaning monografiyasi ayrim kamchiliklardan xoli bo'lmasa-da, rus adabiyotshunosligida Bobur lirikasi struktur-semantik jihatdan jiddiy tahlil qilingan eng yaxshi ilmiy asar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Азимджанова С. Индийский диван Бабура. – Т.: Фан, 1966. – 85 б.
2. Бобур. Танланган асарлар. (Нашрга тайёрловчилар В. Рахмонов, М.Хотамов). – Т.: Ўқитувчи, 1983. – 54 с.
3. Denison Ross. A Collection of Poems by the Emperor Babur \\ Journal and proceedings of the Asiatic Society of Bengal. Vol.VI Extra. – № Calcutta, 1910.
4. Захириддин Мухаммад Бобур. Трактат об арузе. Факсимиле рукописи. Издание текста, вступительная статья и указатели И.В. Стеблевой. – М.: Наука, 1972. – 210 с.
5. Захириддин Мухаммад Бобур. Бобурнома. – Т.: Юлдузча, 1989. – 174 б.
6. Захириддин Мухаммад Бобур. Ғарибинг Андижонийдур. Сайланма шеърлар. (Нашрга тайёрловчи В. Рахмонов). – Т.: Шарк, 2008. – 286 б.
7. Захириддин Мухаммад Бобур. Маҳрами асрор топмадим. (Нашрга тайёрловчи ва сўзбоши муаллифи С. Ҳасан). – Т.: Ёзувчи, 1993. – 80 б.
8. Захириддин Мухаммад Бобур. Девон. (Нашрга тайёрловчи А. Абдуғафуров). – Т.: Фан, 1994. – 143 б.
9. Конрад Н.И. Запад и Восток. –М.: Восточная литература, 1966. – 517 с.
10. Лотман Ю.М. Анализ поэтического текста. – Л.: Просвещение, 1972. – 271 с.
11. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. –М.: Искусство, 1970. – 384 с.
12. Стеблева И.В. Ритм и смысл в классической тюркоязычной поэзии. – М.: Наука, 1993. – 178 с.
13. Стеблева И.В. Семантика газелей Бабура. – М.: Наука, 1982. – 327 с.
14. Стеблева И.В. К проблеме современной интерпретации теории тюркского аруза // Тюркологический сборник. – М., 1981. – С. 256-265.
15. Стеблева И.В. О стабильности некоторых ритмических структур в тюркоязычной поэзии // Тюркологический сборник. – М., 1973. – С. 215–231.
16. Стеблева И.В. Поэзия тюрков VI–VIII века. – М.: Наука, 1965. – 146 с.
17. Стеблева И.В. Поэтика древнетюркской литературы и ее трансформация в раннеклассический период. – М.: Наука, 1976. – 214 с.
18. Стеблева И.В. Преодоление традиционной тематической нормы в газели Бабура // Тюркологический сборник. – М., 1978. – С. 226–234.
19. Топер П.М. Перевод в системе сравнительного литературоведения. – М.: Наследие, 2000. – 254 с.
20. Шоҳ ва шоир. (Нашрга тайёрловчи Хасанхўжа Мухаммадхўжа ўғли). –Т.: Шарк, 1996. – 201 б.
21. Hartmann M. Der Divan Xuweydas // MSOS,1902.Bd.VII.2.

REFERENCES

1. Azimdzhanova, S. Indian divan of Babur. T.: Science, 1966. 85 p.
2. Babur. Selected works. (Preparers for publication V. Rahmonov, M. Khotamov). T.: Teacher, 1983. 54 p.
3. Denison, Ross. A Collection of Poems by the Emperor Babur \\ Journal and proceedings of the Asiatic Society of Bengal. Vol.VI Extra No. Calcutta, 1910.
4. Zakhiriddin Muhammad Babur. Treatise on Aruz. Facsimile of the manuscript. Edition of the text, introductory article and indexes by I.V. Stem. M.: Science, 1972. 210 p.
5. Zahiriddin Muhammad Babur. Boburnoma. T.: Star, 1989. 174 p.
6. Zahiriddin Muhammad Babur. Your stranger is Andijoni. Selected poems. (V. Rakhmanov preparing for publication). T.: East, 2008. 286 p.
7. Zahiriddin Muhammad Babur. I did not find Mahrami's secret. (Preparer and foreword author Saidbek Hasan). T.: Writer, 1993. 80 p.
8. Zahiriddin Muhammad Babur. Devon. (Preparer for publication A. Abdugafurov). T.: Science, 1994. 143 p.

9. Konrad, N.I. West and East. M.: Eastern literature, 1966. 517 p.
10. Lotman, Yu.M. Analysis of poetic text. L.: Education, 1972. 271 p.
11. Lotman, Yu.M. The structure of a literary text. M.: Art, 1970. 384 p.
12. Stebleva, I.V. Rhythm and meaning in classical Turkic poetry. M.: Science, 1993. 178 p.
13. Stebleva, I.V. Semantics of Babur's gazelles. M.: Science, 1982. 327 p.
14. Stebleva, I.V. On the problem of modern interpretation of the theory of the Turkic aruz // Turkological collection. M., 1981. pp.256-265.
15. Stebleva, I.V. On the stability of some rhythmic structures in Turkic poetry // Turkic collection. M., 1973. pp.215-231.
16. Stebleva, I.V. Poetry of the Turks of the 6th-8th centuries. M.: Science, 1965. 146 p.
17. Stebleva, I.V. Poetics of ancient Turkic literature and its transformation in the early classical period. M.: Science, 1976. 214 p.
18. Stebleva, I.V. Overcoming the traditional thematic norm in Babur's gazelle // Turkological collection. M. 1978. P. 226-234.
19. Toper, P.M. Translation in the system of comparative literature. M.: Heritage, 2000. 254 p.
20. The king and the poet. (The son of Hasankhoja Muhammadkhoja, who prepares for the publication). T.: East, 1996. 201 p.
21. Hartmann M. Der Divan Xuweydas // MSOS, 1902.Bd.VII.2.